

Vidensnotat 2

Sociale kompetencer

Forfatter: Bente Jensen, Institut for Pædagogik og Læring, Aarhus Universitet

Effektive programmer, der fremmer børns sociale kompetencer

Fremtidens Dagtilbud. En vidensopsamling om sociale kompetencer

Af professor, Ph.d. Bente Jensen

Effektive programmer, der fremmer børns sociale kompetencer.

Fremtidens Dagtilbud. En vidensopsamling om sociale kompetencer

Af Bente Jensen

© 2014

Reviewgruppe

Bente Jensen, Simon Rolls (forskningsassistent), Rune Sloth Aasmoe (studentermehjælper) samt Aarhus University Library, Campus Emdrup ved bibliotekarerne Katrine Düring Davidsen og Susanne Jacobsen. Konsulent Jakob Haahr-Pedersen har afslutningsvis bidraget formidlingsmæssigt.

INDHOLD

Resume	4
1. Introduktion	5
2. Reviewspørgsmål, begreber og definitioner	6
3. Metode	9
4. Kort præsentation af litteraturen	11
5. Tematisk gennemgang	13
6. Diskussion	18
7. Konklusion	19
8. Skematisk oversigt over de inddragede studier	21
Litteratur	27
BILAG A. Bekendtgørelse om temaer og mål i pædagogiske læreplaner	29

RESUME

I udviklingsprogrammet Fremtidens Dagtilbud forstås social kompetence som et begreb, der omfatter både socio-emotionel trivsel, herunder selvværd, selvtillid, tillid og tryghed i relationer, samt identitet og personlig udvikling. I denne vidensopsamling undersøger vi på baggrund af et gennemført litteraturreview, hvilke domæner og indikatorer på sociale kompetencer der kan identificeres i forskningen.

Det overordnede reviewspørgsmål er:

Hvilke effekter har programmer i dagtilbud (både almene tilbud og særlige interventioner) for børns udvikling af sociale kompetencer?

Reviewet viser overordnet, at forskningen er sparsom, når det gælder målrettede systematiske interventioner i dagtilbud, der har udviklet og siden evalueret programmer for deres effekter med særligt henblik på børns sociale kompetencer. Programmer er oftere rettet imod sprog, literacy etc.

I den inddragede litteratur har vi identificeret en række domæner og indikatorer på sociale kompetencer. Med udgangspunkt i de tre læringsområder, som anbefales til Fremtidens Dagtilbud, præsenteres her tre temaer: *Empati, tilknytning samt sociale færdigheder og handlen* med definitioner og eksempler på de tre læringsområder fra de enkelte studier og programmer. Ligeledes er der i forskningslitteraturen identificeret en række pædagogiske principper for interaktion og fysiske rammer i arbejdet med at styrke børns sociale kompetencer

I vidensopsamlingens diskussionsafsnit peger vi på to overordnede tendenser, der kan identificeres i de beskrevne interventionsprogrammer på tværs af de inddragede studier og programmer. Den ene tendens handler overordnet om programmer, der sigter imod at *fremme* udviklingen af sociale kompetencer hos *alle* børn, mens den anden tendens i højere grad har fokus på at *reducere* sociale adfærdsproblemer hos *udvalgte "problembørn"*. Størstedelen af de inddragede studier i reviewet placerer sig under den anden tendens.

Vi kan med Bryant et al. (1999) og Bodrova and Leong (2006) samt Zaslow et al. (2010) sammenfattende pege på, at der mangler forskning på området for forbedring af sociale kompetencer for alle børn og på at træne de professionelle, der har med børn at gøre, der har sociale adfærdsproblemer. Endvidere er forskningen mangelfuld, for ikke at sige helt fraværende, når det gælder programmer for de mindste, dvs. de 0-3-årige.

1. INTRODUKTION

Litteraturreviewet, som præsenteres i denne vidensopsamling, undersøger og identificerer effektive interventionsprogrammer, der styrker børns sociale kompetencer, og i den sammenhæng undersøges det, hvilke læringsdomæner og indikatorer på sociale kompetencer der optræder i forskningen. Opgaven er at skabe et evidensbaseret grundlag for at udvikle og implementere et curriculum for arbejdet med sociale kompetencer, som baseres på viden om, hvad der virker og som sådan kan give mening at arbejde med i Fremtidens Dagtilbud. Programmer, der har vist sig effektive og som sådan væsentlige at implementere i en dansk kontekst, er således udgangspunktet for denne vidensopsamling.

Vidensopsamlingen skal på samme tid fungere som et forskningsbaseret baggrundspapir for udviklingsprogrammets temahæfte "Læringstema - sociale kompetencer" (www.sm.dk/arbejdsomrader/dagtilbud/Udviklingsinitiativer/fremtidens-dagtilbud) og være et selvstændigt forskningsbidrag, der giver indsigt i forskning om programmer, der fremmer sociale kompetencer.

I vidensopsamlingen beskrives først reviewets formål, metode og overordnede spørgsmål og i den sammenhæng definerer vi også de vigtigste begreber. Herefter præsenteres kort den inddragede litteratur, og i den tematiske gennemgang præsenteres de domæner og indikationer på sociale kompetencer, som er identificeret i forskningen, struktureret efter en række overordnede temaer. I den følgende diskussion gør vi kort status over forskningen på området på baggrund af det gennemførte review, og interventionsprogrammerne i de inddragede studier ordnes i to overordnede tendenser. Vi diskuterer ligeledes kort styrker og begrænsninger af reviewet samt problemstillinger, der har rejst sig i relation til de stillede forskningsspørgsmål og fund. Vidensopsamlingen afsluttes med en kort konklusion samt en skematisk oversigt over de reviews og studier, reviewet er baseret på.

2. REVIEWSPØRGSMÅL, BEGREBER OG DEFINITIONER

Det overordnede spørgsmål, der er søgt belyst gennem reviewet, er følgende:

Hvilke effekter har programmer i dagtilbud (både almene tilbud og særlige interventioner) for børns udvikling af sociale kompetencer? / How does participation in day care (both general provision and targeted interventions) affect children's development of socio-emotional competences?

BEGREBER OG DEFINITIONER

Social kompetence

Social kompetence defineres bredt som det "at kunne etablere fællesskaber med andre, føle og udtrykke empati og respekt for andre, indgå i sammenhænge med andre samt kende og agere ud fra demokratiske værdier" (se også Jensen, 2004). Social kompetence udvikles i fællesskaber og gennem relationer til andre, fx i venskaber, grupper og kultur.

Social kompetence drejer sig således ikke udelukkende om social adfærd, forstået som god opførsel eller knyttet til det at undgå konflikter, men derimod som en kompetence, der gør barnet i stand til at indgå som aktiv deltager i sociale sammenhænge på lige fod med andre, at skabe og vedligeholde positive sociale givende relationer og kunne handle socialt i et demokratisk samfund. Dvs. at den sociale dimension af barnets samlede kompetenceberedskab ikke bare er noget individuelt, der kan og skal trænes med det enkelte barn. Derimod er social kompetence noget der udvikles gennem "den sociale dimension af pædagogikken", dvs. gennem et "læringsmiljø", "læringskultur" og "inklusion", der styrker sociale kompetencer og danner rammer (social kapital, inklusion) om barnets samlede kompetenceudvikling gennem børnefællesskaber.

I Fremtidens Dagtilbud forstås på denne baggrund social kompetence som et begreb, der omfatter både socio-emotionel trivsel, herunder selvværd, selvtillid, tillid og tryghed i relationer, samt identitet og personlig udvikling. Dette samlede sociale kompetencemønster er noget grundlæggende i den menneskelige udvikling og i tilblivelsesprocesser, og den sociale kompetence er derved en væsentlig forudsætning for barnets læring og udvikling fra tidligste alder. Den sociale kompetence udvikles allerede tidligt i livet ved verbal og nonverbal kommunikation med omgivelserne, startende i familien for at fortsætte i daginstitutionerne og i samspejlet imellem de to arenaer. Den tidlige udvikling af social kompetence fortsætter og opfattes desuden som en vigtig forudsætning for barnets senere deltagelse i skolen, hvorved social kompetence knyttes til begreber om skoleparathed og identitet. Som sådan er social kompetence helt centralt at indbygge i Fremtidens Dagtilbuds Interventionsmodel på linje med personlig og alsidig udvikling samt som forudsætning for at udvikle læringsorienterede kompetencer såsom sproglig og matematisk kompetence, natur- og kulturforståelse samt kropslige kompetencer.

Teoretisk bygger disse antagelser for det første på et sociokulturelt og socialpsykologisk perspektiv (jf. Vygotsky (1978), Bronfenbrenner (1979), Mead (1934), Bowlby (1983)). For det andet forstås social kompetence i lyset af et læringsteoretisk perspektiv om demokratisk dannelse og evne til kritisk

tænkning og undersøgelse af omverdenen (Dewey (1933)) samt ud fra et sociologisk perspektiv (Bourdieu (1997, 1987)) på social ulighed og udsatte børns særlige problemstillinger i dagtilbud. Socialt udsatte børn er defineret som børn præget af en opvækst i socialt vanskelige vilkår (økonomisk, kulturelt og mht. sociale netværk) med de potentielle risici, der er knyttet til: Potentielle eksklusionsprocesser og marginalisering i uddannelsessystemer (se også Jensen, 2014).

I samspillet mellem relationer og social kompetence indgår tre komponenter (læringsdomæner): 1) Empati, 2) tilknytning og 3) sociale færdigheder (se også Lovgivning jf. Bilag A). I det følgende definerer vi kort de tre domæner og beskriver desuden – i tråd med det tidligere nævnte temahæfte - en række pædagogiske principper til at opnå interaktion, inklusion og børnefællesskaber.

Empati

Empati defineres overordnet som det at kunne sætte sig ind i andres følelser og at forstå og udtrykke følelser. Herunder viden om følelser, at forstå egne og andres følelser og reaktioner, bevidsthed om egne og andres grænser, at kunne udtrykke empati, være inkluderende og forstå andres behov.

Børn viser empati, når de forstår følelser og følelsesmæssige reaktioner hos sig selv og andre, og når de kender deres egne og andres grænser og behov og kan sætte grænser i forhold til sig selv og andre. Det handler om, at børn kan leve sig ind i en situation og forstå den, og at de på den baggrund kan forstå, hvilke rammer og muligheder der ligger i situationen.

Tilknytning

Tilknytning eller tilknytningsrelationer defineres overordnet som kammeratskaber, tillid og tryghed i relationer og i børnefællesskaber. Herunder selvværd og selvtillid til at kunne begå sig i det sociale, mor-barn-samspillet (tilhørsforhold, barnets tillid, tro på omgivelserne, en oplevelse af tilhørsforhold) og interaktioner (positive relationer mellem barn og pædagog og mellem barn og andre børn).

Tilknytning handler om, at børn får positive erfaringer med at indgå i sammenhænge, hvor de oplever, at de hører til. At høre til handler både om at høre til i det fællesskab, som dagtilbuddet er, men i lige så høj grad om at høre til i den tætte relation mellem barn og voksen og barn og barn imellem.

Sociale færdigheder og handlen

Sociale færdigheder defineres overordnet som det at kunne tackle udfordrende opgaver og evnen til at samarbejde (at være en "god ven"). Social handlen drejer sig om evne til problemløsning og at kunne tage adfærdsmæssig kontrol.

Med udgangspunkt i *Bekendtgørelse om Pædagogiske Læreplaner (2004)* definerer vi endvidere *sociale færdigheder som det at kunne* indgå i og konstruktivt skabe og vedligeholde relationer mellem børn og mellem barn og voksen, selvværd (selvtillid til at kunne begå sig i det sociale), at kunne indgå i og samarbejde i gruppesammenhænge, færdigheder i forhold til at have og få venner og være en god kammerat og situationsfornemmelse.

Relateret til sociale færdigheder ligger dels begrebet *kommunikative færdigheder*, der handler om at kunne udtrykke sig verbalt/kropsligt/sprogligt, at kunne fortælle (det narrative) og at kunne udtrykke sig gennem kommunikation, ekstrovert/introvert, og dels begrebet *social handlen*, der indebærer moral og etik, demokratisk dannelse, evne til at indgå aktivt i fællesskaber, tage ansvar, respekt for andre, forstå og handle i forhold til andre rettigheder, social handlen (at positionere sig, indgå med selvstændighed) og evne til konfliktløsning (verbalisering, interpersonelle konflikter).

Pædagogiske principper, der understøtter arbejdet med sociale kompetencer

Begrebet pædagogiske principper dækker overordnet over en række forskellige læringsaktiviteter og alsidige læringsmiljøer, der understøtter arbejdet med sociale kompetencer. Dette arbejde bygges op om et curriculum, og pædagoger styrker på den baggrund børns sociale kompetencer gennem opgaver og træning og ved brug af forskellige materialer og lege/aktiviteter.

Af det læringstemahæfte om sociale kompetencer, der er udviklet til Fremtidens Dagtilbud og baseret på nærværende vidensopsamling, fremgår det, at det vigtigste ved de pædagogiske principper er, at disse knytter sig til de voksnes interaktion med børnene, de daglige rutiner og den interaktion, der opstår spontant i hverdagen. Desuden skal de fysiske rammer lægge op til og gøre det muligt at samarbejde, og sociale relationer samt børnefællesskaber bliver således centrale elementer i den pædagogiske hverdag.

3. METODE

Dette review er en kortlægning af forskningslitteratur, der behandler inventionsprogrammer, der styrker børns sociale kompetencer. Der er foretaget en systematisk litteratursøgning i udvalgte databaser og herefter en systematisk selektion af litteratur. Søgningerne er foretaget i januar 2014 på Aarhus University Library, Campus Emdrup.

Publikationstypen er begrænset til kun at omfatte reviews. Afhængig af databaserne betegnes det som reviews, literature reviews, systematic reviews. Processen består af syv trin:

- I. Etablering af protokol (søgestrategi, reviewspørgsmål, søgeord, søgesteder, inklusions- og eksklusionskriterier)
- II. Screening, sortering, kvalitetstjek
- III. Kvalitetsvurdering af studier med henblik på in- eller eksklusion af studier efter generelle forskningskriterier såsom teorigrundlag og tilfredsstillende metodebeskrivelser
- IV. Ekstrahering af de data, der inkluderes i studiet
- V. Syntese – i dette review er valgt en tematisk struktureret narrativ syntese, der opsummerer konklusionerne fra de inkluderede studier
- VI. Eksklusion af studier efter formidlingsmæssige principper
- VII. Sammenskrivning af vidensopsamlingens resultater.

SCREENING: INKLUSIONSKRITERIER

Geografisk område: Norden, EU, USA, Canada, Australien og New Zealand.

Sprog: Engelsksprogede og nordiske tekster.

Publikationstype: Begrænses til kun at omfatte reviews.

Tid: Der begrænses ikke på årstal.

Aldersgruppe: 0-6-årige.

DATABASER OG RESSOURCER

Der er søgt i følgende databaser og ressourcer:

Evidensbasen (Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning)

Nordic Base of Early Childhood Education and Care (NB-ECEC)

The Cochrane Central Register of Controlled Trials (CENTRAL)

The educational evidence portal (eep)

The Campell Library

IES Institute of Education Sciences/ What Works Clearinghouse

Education Counts. Education statistics and research in New Zealand

Australian Government Clearinghouse/Closing the Gap.

SØGESTRATEGI

Publikationstypen er begrænset til kun at omfatte reviews. Afhængig af databaserne betegnes det som reviews, literature reviews, systematic reviews. Efterfølgende er der lavet kontrolsøgninger i databaserne ERIC (Education Resources Information Center) og PsycINFO (American Psychological Association's database) for med en søgning i mere bredt dækkende databaser at søge dokumenter, der ikke er dukket op i de andre søgninger. De valgte databaser varierer meget i deres søgefaciliteter, og det har derfor kun i begrænset omfang været muligt at udføre en egentlig systematisk søgning. Der er i hver enkelt database gjort en "best effort".

I flere af de inddragede studier (Hamre, Robert, Pianta, Mashburn & Downer (2012), Webster-Stratton, Reid & Hammond (2004), Geller, S. (1999), Walker, Kavanaugh, Stiller, Golly, Severson & Feil (1998)) indgår forskellige former for forældreinddragelse som led i interventionsprogrammet. Dette bliver imidlertid ikke behandlet her, da det falder uden for reviewets fokus. Forældreinddragelsesaspektet bliver behandlet særskilt i et senere review.

På baggrund af ovenstående indgår i alt 12 tilbageværende tekster i reviewet. Af søgningen blev der identificeret fem relevante reviews, og ud fra reviews er der udvalgt seks relevante studier. En enkelt tekst er en bog, som ikke fremkom gennem søgningen, men var tilgængelig fra forskere på Institut for Uddannelse og Pædagogik, Aarhus Universitet.

4. KORT PRÆSENTATION AF LITTERATUREN

Denne vidensopsamling bygger på fem reviews, seks enkelte studier, der er specifikt udvalgt fra de nævnte reviews samt seks casebeskrivelser fra forskningsprojektet VIDA (Vidensbaseret indsats i dagtilbud). Vi vil i det følgende præsentere hvert enkelt studie ganske kort, inden vi laver en tematiseret gennemgang af resultaterne af de inddragede undersøgelser.

REVIEWS

I "A review of Interventions for Preschoolers with aggressive and Disruptive Behaviour" (1999) behandler Bryant, Vizzard, Willoughby & Kupersmidt forskning i effektive programmer rettet mod børn med forstyrrende og aggressiv adfærd. Målgruppen er 0-8-årige børn, og effekter måles overordnet i forhold til førskolebørns forstyrrende og aggressive adfærd. 17 studier er inkluderet i reviewet.

Joseph & Strain (2003) undersøger otte gennemførte interventionsstudier og to igangværende i deres review "Comprehensive Evidence-Based Social-Emotional Curricula for Young Children: An Analysis of Efficacious Adoption Potential". Det samlede mål for alle interventioner er at fremme børns sociale kompetencer og reducere negativ social adfærd.

"Forskningsskottlægning og forskervurdering af skandinavisk forskning i året 2011 i institutioner for de 0-6-årige" (Larsen, Kampmann, Persson, Moser, Ploug, Kousholt, Sommersel & Steenberg (2013)) har som formål at kortlægge og vurdere al relevant og kvalificeret forskning om dagtilbud for 0-6-årige fra året 2011 i Danmark, Norge og Sverige. Et kapitel omhandler sociale kompetencer og inklusion og medtager 12 studier.

Nielsen, Tiftikci, & Søgaard Larsen har fokus på flere effektområder, herunder sociale kompetencer, i deres review "Virkningsfulde tiltag i dagtilbud: Et systematisk review af reviews" (2013). Det overordnede formål er at undersøge evidensstyrken af tiltag foretaget i de almene dagtilbud for 0-6-årige børn, og i alt indgår 238 studier. Ni reviews undersøgte effekter angående sociale kompetencer.

For størstedelen af de inddragede studier i Zaslow, Tout, Halle, Whittaker & Lavelles review "Toward the Identification of Features of Effective Professional Development for Early Childhood Educators, Literature Review" (2010) er fokus på børns sociale adfærd. 14 studier indgår i det samlede review, der især omhandler 3-5-årige børn.

UDVALGTE STUDIER

I studiet "*Teaching Children School Success Skills*" (1999) undersøger Brigman, Lane, Switzer, Lane & Lawrence interventionsprogrammet *Ready to Learn* med fokus på de deltagende børns deltagelse, deres forståelse for at lytte og deres sociale færdigheder. 145 4- og 5-årige førskoleelever deltog, fem klasser i interventionsgruppen og fem klasser i kontrolgruppen - tilfældigt udvalgt.

I studiet "*A social-emotional intervention for at-risk 4-year old*" undersøger Denham & Burton (1996) effekter af programmerne High/Scope, PATHS og I Can Problem Solve. Studiets effektmål havde fokus på at forhindre udvikling af negative adfærdsmønstre. 130 børn i alderen fra 3½-5 år identificeret som værende "i risiko" deltog - heraf 70 børn i interventionsgruppe og 60 børn i kontrolgruppe.

Geller (1999) har fokus på børns personlige, sociale og emotionelle kompetencer i deres studie af programmet *Al's Pals: Kids making healthy choices*. Interventionsprogrammet byggede bl.a. på en række materialer så som manualer, hånddukker, manuskript, cd'er, sangbøger, billeder, breve, plakater og børnebøger og var universelt for 3-8-årige børn.

I deres studie af programmerne "Preschool PATHS" og "MYTeachingPartner" undersøger Hamre, Robert, Pianta, Mashburn & Downer (2012) programmernes effekt målt i forhold til adfærdsproblemer og akademisk fremtid hos børnene. 233 lærere deltog i MTP-programmet, og 980 tilfældigt udvalgte børn deltog i Preschool PATHS-programmet.

Walker, Kavanaugh, Stiller, Golly, Severson & Feils (1998) studie af programmet "First Step to Success" har kompetencer til at opbygge effektive lærer-elev- og elev-elev-forhold samt mulige social-adfærdsmæssige omstillinger som primært omdrejningspunkt. 46 børnehavebørn i risiko (med tegn på antisociale adfærdsmønstre) indgår i programmet.

Webster-Stratton, Reid & Hammond (2004) undersøger mulighederne for at forhindre interpersonelle vanskeligheder, skabe viden om opdragelse, bedre klasseledelse (management) og at fremme børns sociale kompetencer i deres studie af Parent, Child & Teacher training-programmer. Studiets effektmål omhandler adfærdsproblemer, prosociale færdigheder, opdragelse og klasse-management. Programmet indebar både børnetræning, forældretræning og lærertræning.

FORSKNINGSPROJEKTET VIDA (CASESTUDIER)

I publikationen "VIDA i praksis" (Jensen & Haahr-Pedersen, 2013) præsenteres 12 eksempler på pædagogisk arbejde gennem VIDA-projektet og giver derved et indblik i den pædagogiske hverdag, som projektet er omsat i. I dette review indgår seks casestudier, der knytter sig til det såkaldte VIDA Basis-modelprogram. De resterende cases fra bogen har alle fokus på forældreinddragelse og falder derfor uden for fokus i dette review. I VIDA arbejdes der med et dynamisk læringsbegreb, som indebærer, at læring og trivsel ses i sammenhæng, og at det kognitive og det affektive opfattes som to sider af barnets samlede lærings- og udviklingsproces. Derudover bliver barnets individuelle udvikling forstået som noget, der "bliver til" i samspillet med omverdenen, hvilket understreger, at interaktioner med de voksne samt børnefællesskaber er VIDA-interventionens omdrejningspunkt. Projektets modelprogram sætter fokus på at fremme alle børns trivsel, læring og udvikling gennem inkluderende pædagogisk praksis.

VIDA er et innovativt interventions- og forskningsprogram, der i sin pilotperiode er implementeret i dagtilbud for 3-6-årige børn i fire danske kommuner (2010-2013). Omdrejningspunktet i

interventionsprogrammet var de tre principper: Fra fejlfindings- til resourcesyn, Fra et passivt til et aktivt læringsbegreb og fra et individuelt til et organisatorisk læringsperspektiv. Effekter blev målt gennem screening af børns kompetenceudvikling suppleret med kvalitative data omkring professionel kvalificering.

5. TEMATISK GENNEMGANG

Samlet set har vi fundet studier, der beskriver en række domæner og indikatorer på sociale kompetencer. Et nyere studie (Hamre et al., 2012) understøtter den overordnede antagelse, at socialt kompetente børn er mere succesfulde i skole og livsforløb, og at positive sociale færdigheder og kompetencer bidrager til at styrke akademiske færdigheder gennem uddannelse og videre frem. Der er overordnet identificeret mange forskellige aspekter af social kompetence og associerede termer i litteraturen. Disse er dog højt korrelerede, hvilket vil sige, at der er en sammenhæng mellem høj score på det ene sociale domæne og andre tilknyttede domæner.

Fx viser forskningen, at børn med positiv selvtillid også er bedre til selvregulering (adfærdsmæssigt og emotionelt) og bedre i stand til at indgå i positive sociale relationer med pædagoger og andre børn. Desuden er børn med social kompetence bedre til at udtrykke sig, at indgå aktivt i sociale sammenhænge i institutionen og de er mere engagerede i læringsaktiviteter sammen med andre børn. Samtidigt viser studier, at børn med lav grad af sociale kompetencer, dvs. problematiske sociale funktionsevner er i risiko for at få sociale og adfærdsmæssige problemer i daginstitutionen og senere hen. Disse børn har svært ved at følge regler og rutiner, har lav grad af følelsesmæssig kontrol, lav frustrationstolerance, og deres relationer til andre er konfliktfyldte. Dette forhold risikerer at betyde, at børn præget af forringede sociale kompetencer, før eller når de indtræder i daginstitutioner, udviser problemadfærd i skolen og videre frem.

Den følgende gennemgang af den inddragede litteratur er struktureret efter de tre overordnede læringstemaer (med udgangspunkt i de læringsområder og domæner, vi har identificeret i litteraturen) samt temaet om pædagogiske principper:

- Empati
- Tilknytning
- Sociale færdigheder
- Pædagogiske principper.

EMPATI

Empati optræder som et af tre centrale læringsområder i Fremtidens Dagtilbud, og den inddragede litteratur bidrager med en række definitioner af dette begreb.

Denham & Burton (1996) definerer empati med termen *emotional competence*, der bl.a. indebærer evnen til bevidst at genkende og markere/bemærke følelser. Denne evne giver barnet et værktøj, der kan bruges til at regulere følelser, fordi barnet har erfaring i at genkende følelser inden i sig selv og derfor kan bringe følelserne frem til bevidstheden. Dette gør også, at barnet er i stand til at genkende og have empati for følelser, barnet kan se i andre. Programmet rettede sig mod i forvejen udsatte 4-årige børn og havde som formål at forhindre deres udvikling af negative sociale-emotionelle adfærdsmønstre.

Geller (1999) undersøger Al's Pals-programmet, der har fokus på lærertræning, der vil udvikle personlig, social og emotionelle kompetencer for børn. Her defineres de emotionelle kompetencer bl.a. som færdigheder, der gør barnet i stand til at udtrykke følelser hensigtsmæssigt.

Hos Hamre et al. (2012) defineres empati med begrebet emotionel bevidsthed, og som en del af programmet modtager de deltagende børn lektioner med temaet *horisontal kontrol*, hvor de lærer,

hvordan de skal verbalt skal identificere og betegne følelser. Alt dette bliver gennemført ved hjælp af historiebøger og (hånd)dukker, der introducerer børnene til disse ideer. Plakater og andet materiale bliver brugt til at hjælpe børnene med at identificere deres egne følelser, dvs. at forstå og kunne håndtere følelser og sætte grænser.

TILKNYTNING

Et andet centralt læringsområde (og læringsmål) er tilknytning. Dette tema behandles på forskellig vis i en række af de inddragede studier.

Denham & Burton (1996) finder i deres studie, at gennem en tryk og sikker kontakt til en primær omsorgsperson kan barnets livsbane ændres fra at være på vej imod yderligere risiko og til at gøre barnet omstillingsparat. Det er - ifølge samme studie - igennem en sådan kontakt, at barnet føler sig tryk nok til at udforske den sociale verden. Et trykt mønster i den omsorg, barnet får ved kontakten, er med til, at barnet søger emotionel nærhed hos andre, når barnet står over for situationer af stress og uoverskuelighed. Ydermere er denne trykke omsorg og kontakt med til at give barnet en kompetent model for, hvordan det skal opbygge sociale relationer til andre. Som det fremgår kobles tilknytning her dels til en emotionel nærhed og dels til færdigheder (en kompetent model).

Webster-Stratton et al. (2004) beskriver i deres studie af to separate programmer rettet mod børn, som allerede udviser sociale adfærdsproblemer, hvordan det ene program bl.a. bygger på relationsteorier baseret på at fremme tilknytning og udvikle forældre/barn-relationen. På den baggrund er der i programmet fokus på facilitering af børns venskaber og på at træne positive færdigheder derhjemme med henblik på at styrke forholdet mellem jævnaldrende.

Tilknytningsaspektet spiller en central rolle i flere af de inddragede VIDA-cases. Højlund (2013) beskriver, hvordan de i institutionen Jenumparken havde en styrkelse af børnenes relationer og evne til at hjælpe hinanden som det centrale læringsmål i deres arbejde med VIDA-projektet. Denne evne til at hjælpe hinanden bliver også beskrevet som det at drage omsorg - med det overordnede mål, at alle børnene blev inkluderet i børnefællesskaber, og at de udviklede evner til selv at kunne støtte og hjælpe andre børn. I institutionen Voldbo (Olsen (2013) var der særlig fokus på de enkelte børns placering i forskellige børnefællesskaber, og i forlængelse heraf var det et mål at skabe fællesskaber på tværs af institutionen og på den måde inkludere alle børn - med specielt fokus på børn med knap så udviklede sociale handlekompetencer.

SOCIALE FÆRDIGHEDER OG HANDLEN

Et tredje læringsområde handler om sociale færdigheder og handlen. Der skelnes her mellem færdigheder og handlen på følgende måde: Færdigheder er den ydre del af kompetencen og kan læres ud fra et træningsprogram, fx "lære at tælle til 10, inden du reagerer", mens social handlen er en indre del af kompetencen, som rummer et element af indre kontrol, identitet og handleberedskaber (erfaringer med at handle demokratisk. Sidstnævnte kan læres, men kun ved at blive inddraget i dyberegående demokratiske læreprocesser (se også HPA-projektet, Jensen et al, 2009). En stor del af de inddragede tekster behandler dette tema på forskellig vis.

I Gellers (1999) studie af AI's Pals-programmet fremgår det, at målet er at udvikle færdigheder, der gør barnet i stand til at udtrykke følelser hensigtsmæssigt, relatere til andre, acceptere forskelle, brug af selvkontrol, løsning af konflikter på fredelig maner, kunne klare/håndtere opgaver og træffe sikre og sunde valg. Her rummer sociale færdigheder således både empati, selvkontrol, konfliktløsning og opgaveløsning.

Brigman et al. (1999) forbinder i deres studie sociale færdigheder med skoleparathed. Således var det en antagelse bag det beskrevne program, at sociale evner (social skills) - fx samarbejde med jævnaldrende og opretholde venskaber - er essentielle for at få succes i skolen.

Også hos Walker et al. (1998) hænger styrkelsen af sociale færdigheder og handlen sammen med børnenes senere skolekarriere i det undersøgte program. Interventionen tilbydes børnehavebørn i risiko, som viser tidlige tegn på antisociale adfærdsmønstre, og programmet består af tre overordnede moduler, hvoraf det ene har fokus på at aflede barnet fra antisocial adfærd og udvikle relevante kompetencer til brug i skolen.

Hamre et al. (2012) kobler begrebet om sociale færdigheder og handlen tæt til kommunikation og selvkontrol, hvor børnene i det beskrevne program bliver trænet i at identificere og løse sociale problemer ved eksplicit at blive ledt frem mod en løsning på et givent problem af en lærer. Denne form for færdigheder med særlig fokus på handlen udgør således et eksempel på det lignende begreb handleberedskab.

Ligeledes hos Webster-Stratton et al. (2004) spiller lærerinstruktioner en vigtig rolle i forhold til programmets fokus på, at børnene opnår sociale færdigheder og handlen. I det nævnte studie beskrives det fx, hvordan lærerne som led i programmet blev undervist i, hvordan de skulle forhindre eleverne i at afvise hinanden ved at hjælpe aggressive og ikke-aggressive elever til at forstå passende måder at løse problemer med hinanden på. Interessant i dette studie er det også, at styrkelsen af elevernes sociale færdigheder også retter sig mod situationer uden for klasseværelset (fx i kantine, på legepladsen eller i skolebussen).

Også i flere af de inddragede VIDA-cases optræder sociale færdigheder og handlen som læringsmål. I Voldbo (Olsen, 2013) var det fx et mål, at den store børnegruppe med gode sociale handlekompetencer kan inkludere børn med ringere sociale handlekompetencer, således at alle børns sociale handlekompetencer øges. Her kobles færdigheder/kompetencer med et begreb om inklusion. I Bankager (Nielsen, 2013) skulle en tilrettelagt hverdag med planlagte, strukturerede og voksenstyrede uden- og indendørsaktiviteter og en vejledt deltagelse give børnene nye sociale færdigheder og sociale handlekompetencer.

PÆDAGOGISKE PRINCIPPER I ARBEJDET MED SOCIALE KOMPETENCER

I Fremtidens Dagtilbud lægges endvidere vægt på, hvilke pædagogiske principper der understøtter sociale kompetencer med særlig fokus på principper for de fysiske rammer og interaktion. I det følgende giver vi en række eksempler på sådanne principper, redskaber og aktiviteter, som de er identificeret i den inddragede litteratur. Som det fremgår, optræder begrebet inklusion som et vigtigt element i forbindelse med de to overordnede principper.

Pædagogiske principper for interaktion optræder i flere af de inddragede studier og gennemførte interventionsprogrammer. I Ready To Learn-programmet (Brigman et al., 1999) er der fokus på, at børnene lærer at samarbejde med jævnaldrende og opretholde venskaber - her med specifikt henblik på senere succes i skolen. I Denham & Burtons studie (1996) handler interaktion især om forholdet mellem barn og voksen med fokus på tryghed og omsorg, idet det undersøgte program har som bærende princip, at barnets livsbane kan ændres fra at være på vej imod yderligere risiko og til at gøre barnet omstillingsparat gennem en tryk/sikker kontakt til en primær omsorgsperson. Det er igennem en sådan kontakt, at barnet føler sig tryk nok til at udforske den sociale verden.

Som et eksempel på et pædagogisk princip, der knytter sig til de fysiske rammer, arbejder flere af de deltagende institutioner i VIDA-projektet med at opdele børnene i mindre grupper, fx i forbindelse med afholdelse af samling eller legeforløb udendørs. I Viborgvejens Børnehave erfarede man fx, at "færre

børn bliver ekskluderet i en fornyet samling med færre børn og fokuserede temaer" (Frandsen, 2013), og i Nordly arbejdede man med opdeling af børnene i mindre grupper efter alder, relationer og kompetencer med henblik på at opnå større mulighed for inklusion (Jacobsen, 2013).

Ligesom i eksemplerne ovenfor knyttes pædagogiske principper for de fysiske rammer også tæt til et begreb om inklusion i VIDA-institutionen Bækkestien, der overordnet erfarede, at "fokus på børns kompetencer i samlingen øger inklusion i børnegruppen generelt". Også her indgik opdeling af børnene i mindre grupper under samling som et pædagogisk princip i forbindelse med at styrke børnenes sociale og læringskompetencer.

Brugen af redskaber i form af bøger, plakater og i arbejdet med sociale kompetencer går igen i flere af de inddragede studier og i enkelte VIDA-cases.

Brigman et al. (1999) beskriver ligeledes, hvordan lærerne i det undersøgte program anvendte historiebøger, der introducerede børnene til de sociale og læringsmæssige færdigheder, og i Al's Pals-programmet indgik bl.a. tre originale hånddukker (Al's og hans Pals), et dukkemanuskript, 12 originale sange på en cd, oversized sangbog og 38 farvebilleder af ægte (real-life) situationer (Geller, 1999).

Desuden indgik der i flere af de inddragede VIDA-cases videooptagelser som et redskab til at iagttage og evaluere børnenes udvikling af sociale kompetencer i forskellige situationer. I Viborgvejens Børnehave (Frandsen, 2013) blev der fx foretaget månedlige videooptagelser til systematisk iagttagelse og generel analyse. Til forskel fra dette nævnes video snarere som et (undervisnings)materiale i de internationale studier, hvor de deltagende børn (og voksne) ser videooptagelser som en del af interventionsprogrammet.

6. DISKUSSION

Som dette review har vist, er der identificeret målrettede systematiske interventioner i dagtilbud, der har udviklet og siden evalueret programmer for deres effekter med særligt henblik på børns sociale kompetencer. Forskningen er sparsom, men studier, der er identificeret, er imidlertid relevante for dette reviews forskningsspørgsmål og kan således bidrage til at specificere og understøtte, at såvel læringsmål, dvs. domæner, som indikatorer og pædagogiske principper, der knytter sig til arbejdet med at styrke børns sociale kompetencer, som foreslået i Fremtidens Dagtilbud, er evidensbaserede.

Studierne er imidlertid yderst sparsomme mht. beskrivelser af, hvilke pædagogiske udviklingsprogrammer eller træning pædagogerne er tilbudt for at gennemføre det specifikke interventionsprogram. Endvidere er det kun få studier, der har vist høj grad af evidens. Dette skyldes ikke nødvendigvis programmets indhold, curriculum eller de principper, der er valgt at arbejde med, men mere studiets design.

Som påvist i seneste review af forskningen (Zaslow et al. 2010), der undersøger, hvilke professionelle tiltag der kan styrke børns læring, trivsel og udvikling på en række områder, herunder børns sociale kompetencer, kan der overordnet opstilles to forskellige tendenser for de behandlede interventionsprogrammer: Den ene tendens hviler på en ide om, hvordan man kan hjælpe *alle* børn til en udvikling af sociale kompetencer/færdigheder. Den anden tendens hviler på en ide om, at man skal forsøge at kigge på udviklingen af professionelles kompetencer til at styrke de børn, som allerede tidligt udviser tegn på seriøse sociale adfærdsproblemer.

Formuleret på en anden måde søger programmer under førstnævnte tendens i deres interventioner overordnet at *fremme* sociale kompetencer, mens interventionsprogrammer under den anden tendens primært retter sig mod at *reducere* emotionelle vanskeligheder og social problemadfærd. Dette afspejler

sig også i studierne effektmålinger, selvom flere af studierne under sidstnævnte tendens både måler på fx øget prosocial adfærd og færre adfærdsproblemer. Som et eksempel på sidstnævnte beskriver Walker et al. (1998), hvordan den undersøgte intervention tilbydes børnehaverbørn i risiko, som viser tidlige tegn på antisociale adfærdsmønstre, i en tremåneders periode. Denne intervention implementeres kun på et barn ad gangen.

Interventioner, der søger at fremme sociale kompetencer, er i reviewet ligeledes kendetegnet ved deres tydelige kobling af sociale kompetencer og skoleparathed (fx Ready to Learn), mens den anden gruppe også har børn med diagnoser (fx Oppositionel adfærdsforstyrrelse (ODD)) i sin målgruppe. Reviewet viser en overvægt af programmer, der placerer sig under den anden tendens.

I en dansk kontekst - og ifølge lovgivningen - er der mest tradition for at støtte alle børns kompetenceudvikling. Især taget i betragtning, at stort set alle danske børn (97 pct.) er i dagtilbud, og som sådan er indsatsen i udgangspunktet rettet mod alle. En anden betragtning er, at netop sociale kompetencer skal udvikles i og gennem sociale fællesskaber, hvilket indebærer, at mindre socialt kompetente børn kan lære af mere socialt kompetente børn, og at de førstnævnte har stort udbytte af at lære social kompetence ved at være med i den samlede børnegruppe. Denne pointe er også et væsentligt omdrejningspunkt i det tidligere omtalte VIDA-modelprogram.

Vi kan afsluttende med Bryant et al., 1999 og Bodrova and Leong, 2006 samt Zaslow et al. sammenfattende pege på, at der mangler forskning på området for forbedring af sociale kompetencer for alle børn og på at træne de professionelle, der har med børn at gøre, der har sociale adfærdsproblemer. De nævnte studier påpeger i den forbindelse, at der er langt mere forskning, som involverer forældrene end "lærerne". Endvidere viser reviewet, at forskningen er mangelfuld for ikke at sige helt fraværende, når det gælder programmer for de mindste, dvs. de 0-3-årige.

7. KONKLUSION

I det gennemførte review spurgte vi: *Hvilke effekter har programmer i dagtilbud (både almene tilbud og særlige interventioner) for børns udvikling af sociale kompetencer?*

På baggrund af reviewet har vi samlet set fundet studier, der beskriver en række definitioner og indikatorer på sociale kompetencer med udgangspunkt i de tre læringsområder/domæner empati, tilknytning samt sociale færdigheder og handlen og pædagogiske principper for interaktion, fysiske rammer og inklusion i arbejdet med at styrke børns udvikling af sociale kompetencer. Ud fra systematiske genbeskrivelser tegner der sig to overordnede tendenser i de gennemførte interventionsprogrammer med fokus på henholdsvis at fremme sociale kompetencer og at reducere sociale vanskeligheder. I en dansk kontekst er der tradition for at placere sig under den første tendens i arbejdet i dagtilbud generelt.

Opsummerende kan vi dog med Bryant et al. (1999) og Zaslow et al. (2010) sammenfattende pege på, at der mangler forskning på området for forbedring af sociale kompetencer for alle børn og på at træne de professionelle, der arbejder med børn med sociale adfærdsproblemer, til at kvalificere indsatsen over for de udsatte børn yderligere.

8. SKEMATISK OVERSIGT OVER DE INDDRAGEDE STUDIER

Tabel 1: Udvalgte reviews

Review citation	Antal programmer inddraget	Effektmål
Bryant, Vizzard, Willoughby & Kupersmidt (1999)	17 studier inkluderet	Førskolebørns forstyrrende og aggressive adfærd
Joseph & Strain (2003)	10 studier inkluderet, hvoraf to var igangværende undersøgelser	Effekter af interventioner ifm. at fremme interpersonelle færdigheder og reducere adfældsproblemer hos en bred gruppe børn
Larsen, Kampmann, Persson, Moser, Ploug, Kousholt, Sommersel & Steenberg (2013)	73 studier inkluderet – 12 studier relevante for sociale kompetencer	Børns udvikling af sociale kompetencer og inklusion som relateret hertil
Nielsen, Tiftikci, & Søgaard Larsen (2013)	238 referencer (minus ni dubletter) – 25 studier inkluderet efter screening	Børns læring, udvikling, trivsel, faglige kompetencer, personlige kompetencer, sociale kompetencer
Zaslow, Tout, Halle, Whittaker & Lavelle (2010)	14 studier inkluderet	Tre effektmålinger: "Educator knowledge", "Educator practice" og "Child outcome"

Tabel 2: Udvalgte studier

Citation	Intervention/ Program	Sample/Design	Evidensniveau	Lærings-mål (milepæle)	Curriculum	Aktiviteter -og redskaber	Effekt mål
Brigman, Lane, Switzer, Lane & Lawrence (1999)	Ready to Learn Program	145 4- og 5-årige førskoleelever. Fem klasser i interventions- gruppen og fem klasser i kontrolgruppen – tilfældigt udvalgt		Børns deltagelse, deres forståelse for at lytte og deres sociale færdigheder	Ready to Learn	Ready to Learn- materialer, historiebøger, båndoptag og læringsmanual	Skoleparathed vha. fokus på social og kognitiv udvikling
Denham & Burton (1996)	A social- emotional intervention for at-risk 4- year-olds	130 børn i alderen fra 3½-5 år identificeret som værende "i risiko". 70 børn i interventions- gruppen og 60 børn i kontrolgruppen	Lav (jf. Joseph, G.E. and Strain, P.S., 2003)	Tryk/sikker kontakt til kontaktperson. Genkende og markere følelser. Mellemmenneskelig kognitiv evne til at problemløse	High/Scope PATHS I Can Problem Solve	"Floor time", "the turtle technique" Brug af relevant legetøj og udstyr	Forhindre udvikling af negative adfærdsmønstre
Geller (1999)	Al's Pals: Kids making healthy choices	Universel for børn mellem 3 og 8 år	Medium (jf. Joseph & Strain, 2003)	Hensigtsmæssigt følelsesudtryk, relatere, acceptere forskelle, selvkontrol, fredelig konfliktløsning, håndtere opgaver, træffe sikre og sunde valg	Al's Pals	10-15 min lektioner Manualer, hånddukke, manuskript, Cd'er, sangbøger, billeder, breve, plakater og børnebøger	Personlige, sociale og emotionelle kompetencer
Hamre, Robert, Pianta, Mashburn & Downer (2012)	Preschool PATHS & MyTeachingPa rtner	233 lærere deltagende i MTP programmet og 980 tilfældigt udvalgte børn		Fremme sociale og emotionelle kompetencer, forbedre kritiske tanke- færdigheder, bedre klasse-miljø	Preschool PATHS	36*15-30 min lektioner Hånddukke, bøger, billedkort, manuskript, lektionsguide	Adfærdsproblemer Akademisk fremtid

Walker, Kavanaugh, Stiller, Golly, Severson & Feil (1998)	First Step to Success	46 børnehavebørn i risiko - tegn på antisociale adfærdsmønstre. To kohorter over to år med henholdsvis 24 og 22 børn	Høj (jf. Joseph & Strain, 2003)	Kompetencer for at opbygge effektive lærer-elev- og elev-elev-forhold samt mulige social-adfærdsmæssige omstillinger	CLASS	Tre moduler der skal anvendes samlet	Adaptiv adfærd, aggressiv adfærd, maladaptiv adfærd, skoleparathed
Webster-Stratton, Reid & Hammond (2004)	Parent, Child og Teacher Training programmer	159 familier over tre år, alle med 4-8-årige børn, der led af ODD		Forhindre interpersonelle vanskeligheder, viden om opdragelse, bedre klasse-management, fremme børns sociale kompetencer	Dinosaur Social skills curriculum Teacher Training Curriculum	Børnetræning, forældretræning og lærertræning på adskilt klinik	Adfærdsproblemer, prosociale færdigheder, opdragelse, klasse-management

Tabel 3: VIDA I PRAKSIS – Seks case studies baseret på seks eksempler på pædagogisk fornyelse gennem VIDA (VIDA BASIS)

Cas	Titel	Overordnet mål	Sample	Curriculum	Implementeri	Evaluering	Fornyelse	Konklusion
-----	-------	----------------	--------	------------	--------------	------------	-----------	------------

e					ng			
1	Børn lærer sociale kompetencer gennem målrettede aktiviteter Jenum parken Højlund, H. & Olsen, B. (2013) I: "VIDA I PRAKSIS" (p. 14-21)	At forbedre børnenes læring af, hvorledes de skal tage vare på dem selv og andre gennem styrkelse af deres sociale færdigheder (social viden, færdigheder, kontrol, identitet, handling). Analyser baseret på VIDA-projektets refleksionsværktøj viste, at børns sociale kompetencer kunne blive forbedret, store forskelle	Grupper bestod af to børn og en voksen eller tre børn og en voksen. Baseret på detaljerede daglige observationer af dynamikken i gruppen opdeltte personalet børn og voksne i de to nye grupper	Refleksiv dialog. Er du en god ven? Hjælper du andre? Hvor og hvornår hjælper du? Hvad føler du, når du hjælper andre? Hvad føler du, når andre hjælper dig?	Lærere/pædagoger guidede og vejledte børnene ved at lave "rollespil" over sociale problemer. Disse viste børnene, hvordan man hjalp andre, roste og udviste glæde, når børn hjalp hinanden	Observationer viste, at børnene blev mere uafhængige af de voksne og lærte at hjælpe hinanden. Bedre relationer. Bliver bedre til at drage omsorg	Vidensdeling var en positiv oplevelse, som er blevet en ny professional standard. Dette blev spredt til alle som inspiration til fremtidigt arbejde	Eksperimentet styrkede børnenes relationer. Involvering af børn i refleksionen og artikulationer støtter resultaterne. Vidensdeling forstærker implementeringen
2	Alle børn med i samlingen Viborgvejens Frandsen, B. A.S. (2013). I: "VIDA I PRAKSIS" (p. 22-29)	At forbedre hvert enkelt barns oplevelser af at føle sig "rigtig" og "god til noget". Motivation til at lære og til at opsøge interaktioner. Refleksioner baseret på registrering af, hvordan strukturen og organiseringen er af samlingen – baseret på 30 års rutiner, der fungerer som barrierer for disse mål	Opdeling af børn i mindre grupper, som fx er baseret på køn, alder eller adfærdsmønstre. Baseret på videoptagelser blev grupperne udarbejdet for at blande grupper, så alle børn fik en ny chance til at lære	Uddannelsestemmer (nationalt curriculum) fx arbejde med tekster omkring dyr, sanglege, tegne dyr, tale om dyr. Fokus var på, hvilket barn i gruppen der var god til og motiveret for at arbejde med at lære målene	Forkortede sessioner ned fra 30 minutter til 15-20 minutter. Fokus på et enkelt tema som en bestræbelse på at rette målet mod læringsaktiviteten. Specielt fokus på målrettet støtte til de socialt ressourcetsvage børn	Observation viste, at færre børn droppede ud. Nærmere at hjælpe dem igen. Plads for hvert enkelt barns initiativ. Tosprogede børn drager ekstra fordel.	Mere planlægning, nye strukturer og organiseringer af samlingerne for at ændre de mønstre, der er blevet påvist ikke at forstærke alle børnenes læring jævnbyrdigt	Eksperimentet styrkede inklusion. Færre børn ekskluderet ved fokuserede læringstemaer. Personalet fik gavn af den systematiske tilgang og refleksionen

Tabel 3: VIDA I PRAKSIS – Seks case studies baseret på seks eksempler på pædagogisk fornyelse gennem VIDA (VIDA BASIS)
(Fortsat)

3	<p>Voksenstyret fællesleg</p> <p>Voldbo Olsen, B. (2013). I: "VIDA I PRAKSIS" (p.30 – 37)</p>	<p>At skabe fællesskab/venskab på tværs af grupper og at lægge vægt på børn, hvis sociale færdigheder ikke var så udviklet – gennem leg? Analyser baseret på VIDA-projektets refleksionsværktøj viste en stor spredning i børnenes sociale kompetencer</p>	<p>Alle børn på legepladsen. To lærere/pædagoger i par planlagde og implementerede legeaktiviteterne for børn, som valgte at deltage i aktiviteten. En tredje lærer/pædagog registrerede, hvilke børn som deltog. Andet personale var ansvarlig for at føre tilsyn med aktiviteten etc.</p>	<p>Legeforløb hver dag: Forhindringsbaner. Fisker fisker, rødt lys stop, sanglege, boldspil, ståtrold etc. Legene tog udgangspunkt i tre nationale curriculum temaer: Sprog, krop og sociale færdigheder</p>	<p>Lærere/pædagoger skabte et rum for legene overgangen mellem frokost og udetid. En plan for "Dagens leg", udviklet af en gruppe lærere/pædagoger, dækkende over en månedlang periode i foråret</p>	<p>Nogle børn deltog systematisk ikke i legene, nogle deltog i legene først i kort tid og lang tid efter fortsatte de med legene efter sessionerne med de voksne. Forskel på kønnenes deltagelse</p>	<p>Projektet styrkede personalets arbejde med læringskulturen, og den voksende opmærksomhed på effekten af, at de voksne befandt sig på legepladsen</p>	<p>Eksperimentet styrkede børnenes sociale færdigheder og mulighederne for børn med færre og svagere relationer. Mere opmærksom på voksenstyret aktiviteter og organisering</p>
4	<p>Samlingen som ændret læringsrum</p> <p>Nordly Jacobsen, D. (2013). I: "VIDA I PRAKSIS" (p.39-45)</p>	<p>At skabe et befordrende læringsmiljø for alle børn uanset deres baggrund. At klarlægge og udvikle inkluderende læringspraksis. Analyser baseret på VIDA-projektets refleksionsværktøj viste, at vi er nødt til at styrke de pædagogiske fremgangsmåder i områderne ang. læringsidentiteter og læringsfærdigheder</p>	<p>Børnene blev delt op i mindre grupper på basis af deres alder, relationer og ekspertise for at forbedre hvert barns læring. Alle grupperne arbejdede med de samme temaer og fortsatte arbejdet i de større grupper</p>	<p>Læringsmål og tegn (indicators) på læring blev sat op: At koncentrere sig At lytte til hinanden At tælle til ti At kende seks farver At have en interesse i at lære At afdække egne behov At vente på, at det bliver ens egen tur</p>	<p>Lærerne/pædagogerne organiserede sessionerne, så de støttede børnenes interaktioner, rationelle læring og deltagelse gennem sanglege og beskæftigelse med tal, farver, dialogisk læsning etc.</p>	<p>Indhold, aktivitet og forudsigelighed forbedrede læring og tilegnelse af færdighed, specielt for de 3-4-årige. Nye relationer blev skabt på tværs af grupperne</p>	<p>Personalet fortsatte med at implementere programmet og med at strukturere og visualisere dagens aktiviteter for børnene. Visuelle stilladseringskort hjalp børnene med at navigere i læringsrummet</p>	<p>Eksperimentet styrkede lærernes/pædagogernes evne til at støtte det individuelle barn. Fokuseret indholdsstruktur og forudsigelighed. Socialt udsatte børn fik gavn af programmet</p>
<p>Tabel 3: VIDA I PRAKSIS – Seks case studies baseret på seks eksempler på pædagogisk fornyelse gennem VIDA (VIDA BASIS) (Fortsat)</p>								

5	<p>Inklusion i fællesskab er gennem planlagte aktiviteter</p> <p>Bankager Nielsen, B. (2013). I: "VIDA I PRAKSIS" (p. 46-53)</p>	<p>At skabe et inkluderende læringsmiljø, i hvilket alle børnene føler sig inkluderet.</p> <p>Analysen viste, at nogle børn ikke var en del af fællesskabet, nogle fandt det vanskeligt at være i en gruppe i længere tid ad gangen og nogle havde svært ved at respektere andre børns grænser</p>	<p>Alle børnene i gruppen deltog, men der var et specielt fokus på fire børn, som fandt det vanskeligt at deltage i legeaktiviteterne. Små grupper, som gav plads til alle børn og hvor dominerende børn måtte tilpasse sig og acceptere, at andre børn også kunne være med til at definere mål</p>	<p>En konstruktion af legeaktiviteter, planlagt og struktureret, guidet af de voksne med både indendørs og udendørs aktiviteter. Som noget helt centralt indeholdt de valgte aktiviteter forskellige roller, som pædagogerne fordelte blandt børnene</p>	<p>Pædagogerne deltog i en gruppe fx ved at sætte en restaurantleg i gang. Pædagogerne guidede børnene til at være tjener, kok eller gæst – spille forskellige roller. Pædagoger fungerede som deltagende eller observant</p>	<p>Børnegruppen var tilbøjelig til at lege med de fire børn, der var i fokus – de var ikke ekskluderet som før</p>	<p>En drejebog for et curriculum blev udviklet baseret på VIDA's tre principper, en sproghandleplan for Bankager, en inklusionsplan og refleksion over egen praksis. Møderne har fået et mere pædagogisk reflekteret indhold</p>	<p>Struktureret og kontrolleret progression i leg forøgede inklusion. Planlagte aktiviteter og guidet deltagelse forbedrede børnenes sociale færdigheder. Gennem grundig organisering sikres kvalitet i det pædagogiske arbejde</p>
6	<p>Strukturere de læringsforløb for alle børn</p> <p>Bækkestien Vindum Horup, S. (2013). I: "VIDA I PRAKSIS" (p.54-60)</p>	<p>At få børnene til mere generelt at deltage aktivt. At forbedre børnenes interesse i og motivation for at lære og at forøge deres indflydelse på læringens praksis. Analysen viste, at nogle børn ikke deltog aktivt, nogle fandt det vanskeligt at udtrykke sig og var i fare for at blive ekskluderet</p>	<p>Opdeling af de store grupper ned til små grupper med 5-7 børn i samlingerne. Alle børnene deltog i eksperimentet – i alt 20 børn. Gruppernes sammensætning var baseret på tidligere observationer af interaktioner mellem børnene imellem</p>	<p>Matematiske udtryksformer som læringsaktivitet i samlingen. Viden om geometriske former og begreber. Aktiviteter, der forbedrede børnenes anvendelse af viden ved fx at bygge en konstruktion af et rumskib</p>	<p>Børnene blev opdelt i grupper, hvor man tog hensyn til deres forskellige sociale og kognitive færdigheder for at give alle mulighed for at udtrykke sig selv. Dette gøres ved at sætte mere verbalt orienterede børn sammen med børn, der er mere orienteret på det praktiske</p>	<p>En dreng, der i udgangspunktet ikke har særlig stærke sproglige forudsætninger, viste i opgaven med at bygge et rumskib, at han er svag i det sproglige, men formår at anvende sin viden. Det så de andre børn som hans styrke</p>	<p>Eksperimentet styrkede opmærksomheden på, at der kan være færdigheder, som kan blive udtrykt, hvis en bestemt kontekst stimulerer dette. Et udsagn: Måden, hvorpå vi ser på et barn, er med til at bestemme barnets syn på sig selv</p>	<p>Samlinger med mindre børnegrupper og individuelle læringsaktiviteter forbedrer den aktive deltagelse. Fokus på børnenes færdigheder øger inklusionen. Gennem observationer kan der planlægges læringsprogrammer, der stimulerer børnenes motivation</p>

LITTERATUR

- Barnett, W. S., Jung, K., Yarosz, D. J., Thomas, J., Hornbech, A., Stechuk, R., & Burns, S. (2008) Early Childhood Research Quarterly. *Educational effects of the Tools of the Mind curriculum: A randomized trial.*
- Bourdieu, P. (1997). *Af praktiske grunde. Omkring teorien om menneskelig handlen.* København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, P. (1987). Hvad skaber en social klasse? Om grupperes teoretiske og praktiske eksistens. www.hexis.dk/bourdieu.
- Bowlby, J. (1983). *Attachment: Attachment and Loss Volume One* (Basic Books Classics). Attachment and Loss Series, Vol. 1.
- Brigman, G., Lane, D., Switzer, D., Lane, D., & Lawrence, R. (1999). *Teaching Children School Success Skills.* The Journal of Educational Research.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design.* Cambridge, MA: Harvard University Press. (ISBN 0-674-22457-4).
- Bryant, D., Vizzard, L. H., Willoughby, M., & Kupersmidt, J. (1999). *A Review of Interventions for Preschoolers with Aggressive and Disruptive Behavior.* Early Education & Development, Volume 10, Number 1, January 1999.
- Denham, S. A., & Burton, R. (1996). *A social-emotional intervention for at-risk 4-year olds.* Journal of School Psykology, 34(3), 225-245.
- Dewey, J. (1933). *How we think.* New York: Heath.
- Geller, S. (1999). *Al's Pals: Kids making healthy choices.* Richmond, VA: Wingspan LLC.
- Hamre, B.K., Robert C. Pianta, Andrew J. Mashburn & Jason T. Downer. (2012) *Promoting Young Children's Social Competence through the Preschool PATHS Curriculum and MyTeachingPartner Professional Development Resources,* Early Education & Development, 23:6, 809-832, DOI: 10.1080/10409289.2011.607360.
- Jensen, B. (2014). *Fremtidens dagtilbud. Vidensopsamling om sociale kompetencer.*
- Jensen, B. (2013). *Forandring og effekt.* VIDA-forskningsserien 2013:07.
- Jensen, B. (2004). *Social kompetence - pædagogisk praksis med fokusering på 'det sociale'.* Bidrag til en antologi om pædagogisk læreplaner for dagtilbud. København: Ministeriet for familie- og forbrugsanliggender 2004.
- Jensen, B. & Haahr-Pedersen, J. (2013). *VIDA I PRAKSIS.* VIDA-forskningsserien 2013:03
- Jensen, B., Rasmussen, A. W. & Jensen, P. (2013). VIDA-forskningsrapport 1. Effekter af VIDA. VIDA-forskningsserien 2013: 04. København: VIDA-projektet. Aarhus Universitet.
- Jensen, B., Holm, A., Allerup, P., & Kragh, A. (2009). *Effekter af indsatser for socialt udsatte børn i daginstitutioner. HPA-projektet.* København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.
- Joseph, G.E. and Strain, P.S. (2003) *Comprehensive Evidence-Based Social-Emotional Curricula for Young Children: An Analysis of Efficacious Adoption Potential.* University of Colorado at Denver. TECSE 23:2 65-76 (2003).
- Larsen, M.S., Kampmann, J., Persson, S., Moser, T., Ploug, N., Kousholt, D., Sommersel, H.B., Steenberg, K. (2013) *Forskningskortlægning og forskervurdering af skandinavisk forskning i året 2011 i*

institutioner for de 0-6 årige. Clearinghouse Forskningsserien.2013:13. København: Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning, Aarhus Universitet

Mead, G. H. (1934). *Mind, self and society*. Chicago: University of Chicago Press.

Nielsen, T. K., Tiftikci, N. & Søgaard Larsen, M. (2013). *Virkningsfulde tiltag i dagtilbud. Et systematisk review af reviews*. København: Institut for Uddannelses og Pædagogik, Aarhus Universitet.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Walker, H. M., Kavanaugh, K., Stiller, B., Golly, A., Severson, H. H., & Feil, E. (1998). *First Step to Success: An early intervention approach for preventing school antisocial behavior*. Journal of Emotional and Behavioral Disorders, 6(2), 66-80.

Webster-Stratton, C., Reid, M. J., & Hammond, M. (2004). *Treating Children With Early-Onset Conduct Problems: Intervention Outcomes for Parent, Child, and Teacher Training*. Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology 2004, Vol. 33, No. 1, 105-124.

Zaslow, M., Tout, K., Halle, T., Whittaker, J. V., Lavelle, B. (2010). U.S. Department of Education, Office of Planning, Evaluation and Policy Development, Policy and Program Studies Service, *Toward the Identification of Features of Effective Professional Development for Early Childhood Educators, Literature Review*. Washington, D.C., 2010.

DATABASER OG RESSOURCER

Evidensbasen (Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning)

<http://edu.au.dk/forskning/omraader/danskclearinghouseforuddannelsesforskning/evidensbasen/>

Nordic Base of Early Childhood Education and Care (NB-ECEC)

<http://www.nb-ecec.org/>

The Cochrane Central Register of Controlled Trials (CENTRAL)

<http://www.cochrane.org/editorial-and-publishing-policy-resource/cochrane-central-register-controlled-trials-central>

The educational evidence portal (eep)

<http://www.eep.ac.uk/dnn2/Home/tabid/36/Default.aspx>

The Campell Library

<http://www.campbellcollaboration.org/lib/>

IES Institute of Education Sciences/ What Works Clearinghouse

<http://ies.ed.gov/>

Education Counts. Education statistics and research in New Zealand.

<http://www.educationcounts.govt.nz/>

Australian Government Clearinghouse/Closing the Gap

<http://www.aihw.gov.au/closingthegap/>

BILAG A:

Lovgivning

Ifølge Bekendtgørelse om temaer og mål i pædagogiske læreplaner. I medfør af § 8 a i lov om social service, jf. lovbekendtgørelse nr. 764 af 26. august 2003, fastsættes

Sociale kompetencer således:

Social kompetence udvikles i fællesskaber og gennem relationer til andre, f.eks. i venskaber, grupper og kultur. I samspillet mellem relationer og social kompetence indgår tre komponenter (domæner): 1) Empati, 2) tilknytningsrelationer og 3) sociale færdigheder. Målene er:

- ◆ Børn skal anerkendes og respekteres som de personer, de er, og de skal opleve at høre til
- ◆ Børn skal opleve tryghed og tillid i deres relationer til både voksne og andre børn i et dagtilbud, der er kendetegnet ved rummelighed og ved, at der tages afstand fra mobning, drilleri samt synlig og usynlig udskilning
- ◆ Børn skal inddrages og opmuntres til at være aktive deltagere, der samarbejder med andre og er med i demokratiske beslutningsprocesser.

Social kompetence som tilgang til fællesskaber

Børn skal have mulighed for:

- ◆ At lege, samarbejde og løse opgaver i fællesskab
- ◆ At blive støttet i at danne venskaber og komme med i grupper, hvor de kan give og opnå anerkendelse fra andre
- ◆ At kommunikere med andre om det, der opleves sammen, og at indgå i en hverdag, der lægger op til fortællinger om denne fælles historie.

Social kompetence som tilgang til sig selv

Børn skal have mulighed for:

- ◆ At opnå omsorg og respekt og at udvikle konstruktive tilknytningsrelationer til andre voksne og børn, herunder lære at give og tage
- ◆ At møde andres følelsesmæssige udtryk og behov og selv vise samme
- ◆ At sætte grænser for sig selv ved at vise andre, hvor langt de kan eller vil gå.

Social kompetence som tilgang til verden

Børn skal have mulighed for:

- ◆ At være nysgerrigt udforskende sammen med andre og kunne sætte sig spor i form af unikke bidrag til det fælles
- ◆ At indgå i relationer med andre børn og voksne, hvor alle forpligter sig, viser ansvar og er parate til at løse konflikter
- ◆ At have indflydelse på sit hverdagsliv, herunder at foretage valg og argumentere for sine meninger.

Social kompetence som tilgang til læring af andre kompetenceområder

Børn skal have mulighed for:

- ◆ At samarbejde om fælles projekter med andre og her afprøve nye fremgangsmåder
- ◆ At afgøre, hvad der er sjovt og meningsfuldt at beskæftige sig med – og at få tid og rum til fordybelse og fælles problemløsning
- ◆ At blive udfordret af andre til at udforske og skabe gennem alsidig anvendelse af alle kompetencer.